

ՄԱՆՈՒԿ ԱԲԵՂՅԱՆԻ «ՌՈՒՍ-ՀԱՅԵՐԵՆ ԻՐԱՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌՁԵՌՆ ԲԱՌԱՐԱՆԸ»

ԱՆՆԱ ԱԲԱՋՅԱՆ*

Երևանի պետական համալսարան

«Ռուս-հայերեն իրավաբանական առձեռն բառարանը» ռուսերենին առնչվող առաջին մասնագիտական բառարանն է՝ հավաքական մտավոր աշխատանքի եզակի օրինակ: Նախքան սույն բառարանի ստեղծվելը չկար իրավաբանական որևէ բառարան: Գրաբարն էլ աղքատ էր իրավաբանական տերմիններից, որից կարողանային օգտվել հեղինակները, ուստի անհրաժեշտություն էր առաջացել ստեղծելու նոր բառեր:

Բառարանի շուրջ 1324 բառական միավորից (մեր հաշվումներով՝ Ա.Ա.) ավելի քան 360-ը կա՛մ նոր տերմիններ են՝ նորաբանություններ, կա՛մ նորաձևություններ (գործածական բառերի կրճատումներ, ձևափոխություններ), կա՛մ էլ հնաբանություններ:

Բառարանի կարևորագույն արժանիքներից են.

ա) Հեղինակներն աշխատել են ռուսերեն յուրաքանչյուր տերմինի դիմաց անպայման դնել հայերեն այնպիսի բառ, որը ճշգրտորեն կարտահայտի ռուսերեն տերմինի իմաստը:

բ) Բառարանը կազմողները հնարավորինս խուսափել են ռուսերեն մի քանի տերմին հայերեն միևնույն բառով թարգմանելուց:

«Ռուս- հայերեն իրավաբանական առձեռն բառարանը» (1919) բռնեց ժամանակի քննությունը՝ մեծապես նպաստելով հայ իրավաբանական մտքի զարգացմանը: Բազմաթիվ բառեր մտան շրջանառության մեջ, ինչպես՝ *иск-հայց*, *истец-հայցվոր*, *аренда-վարձակալություն*, *аванс-կանխավճար*, *арест личный-կալանք*, *арест имущества-արգելանք*, *квитанция-անդորրագիր*, *контора-գրասենյակ*, *копия-պատճեն*, *депозит-ավանդ* և այլն:

* **Աննա Աբաջյան** – բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, հայոց լեզվի պատմության և ընդհանուր լեզվաբանության ամբիոնի վարիչ

Анна Абаджян – доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой истории армянского языка и общего языкознания ЕГУ

Anna Abajyan – Sc. D. in Philology, Professor, Head of Chair of History of the Armenian Language and General Linguistics YSU

Էլ. փոստ՝ abajyan.anna@ysu.am ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3728-0862>

Սույն աշխատանքի որոշ դրույթներ տեղ են գտել մեր՝ «Մանուկ Աբեղյանը բառարանագիր» հոդվածում (տե՛ս Լեզու և լեզվաբանություն, 2019, №1, էջ 22-30):

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 06.02.2024

Գրախոսվել է՝ 14.02.2024

Հաստատվել է՝ 14.02.2024

© The Author(s) 2024

Keywords: *իրավաբանական բառարան, դատարան, գրաբար, բառաստեղծում, նորակազմություն, թարգմանություն, հայցվոր, կալանավոր, ապահարզան, ռեցիդիվ, ալիբի*

Հայտնի է, որ գրական լեզվի մշակման, կատարելագործման, բառապաշարի հարստացման գործում չափազանց կարևոր է ինչպես լեզվի քերականական կառուցվածքի ուսումնասիրությունը, այնպես էլ նոր բառարանների ստեղծումը:

Ականավոր հայագետ Մ. Աբեղյանը, հայոց լեզվին նվիրված իր դասական հիմնարար ուսումնասիրություններից զատ, ծանրակշիռ վաստակ ունի նաև բառարանագրության ասպարեզում: Այս ոլորտում Մ. Աբեղյանի առաջին փորձը եղել է «Աշխարհաբար առանձին բառերի համար բացատրական բառարանը»՝ կազմված 1882 թ.¹:

Մ. Աբեղյանի (կամ նրա հեղինակակցությամբ) կազմած բառարանները՝ «Ռուս-հայերեն իրավաբանական առձեռն բառարան» (1919 թ., Տ. Հովհաննիսյանի, Ս. Մալխասյանի հեղինակակցությամբ), «Ռուս-հայերեն ռազմական բառարան» (1925 թ., կազմի վրա՝ 1927 թ.), «Երկաթուղային տերմինների բառարան» (Հ. Աճառյանի և Գ. Ղափանցյանի հեղինակակցությամբ), «Լատին-ռուս-հայերեն բժշկական բառարան» (1930-ական թթ., Լ. Հովհաննիսյանի և Ա. Տեր-Պողոսյանի հեղինակակցությամբ), «Գրաֆիկ արվեստների և քանդակագործության տերմինների բառարան» (Գ. Լևոնյանի և Դ. Դեմիրճյանի հեղինակակցությամբ. ձեռագիրը պահվում է ԳԱ արվեստի ինստիտուտում) գիտական ծանրակշիռ ավանդ են հայ բառարանագրության, ժամանակակից հայերենի բառապաշարի հարստացման, տերմինաբանության զարգացման ասպարեզում և մեծապես նպաստել են հայ գիտության զարգացմանը: Լինելով հայերենի բոլոր դրսևորումների փայլուն մասնագետ, բազմադարյա հայ մշակույթի լավագույն գիտակ՝ Մ. Աբեղյանը, իրավամբ, ստեղծագործական մոտեցում է հանդես բերել օտար բառերի թարգմանության հարցերում՝ մեր հարուստ մատենագրությունից կենդանացնելով բազմաթիվ մեռած բառեր կամ էլ արարելով նորերը՝ կատարելապես տիրապետելով հայերենի բառակազմության օրինաչափություններին:

1918 թվականից սկսած՝ պետական գրական լեզվի մշակման խնդիրը դարձել էր ժամանակի հրամայական, և ահա 1918-1930-ական թվականները Մ. Աբեղյանի գիտական գործունեության մեջ նշանավորվում են լեզվաշինարարական արդյունավետ աշխատանքներով, որոնք մեծապես նպաստեցին մեր լեզվի մշակմանն ու կանոնավորմանը:

Աբեղյան բառարանագրի բուռն գործունեությունը սկսվում է 1919 թվականից, երբ նա եռանդուն մասնակցում էր հայ գրական լեզվի տերմինաբանական կոմիտեի աշխատանքներին: Ինչպես նշում է Հ. Ամայանը, նոր շրջանի՝ 19-րդ դարի առաջին կեսին ծաղկում ապրող հայ բառարանագրությունը կոչված էր

¹ Տե՛ս ԳԱԹ, Մ. Աբեղյանի ֆոնդ, № 490:

բավարարելու բուռն թափով զարգացող հայագիտության պահանջները, մինչդեռ հրապարակի վրա մասնագիտական, տերմինաբանական բառարանները հազվադեպ էին², մի բան, որի կարիքը խիստ հրատապ ու անխուսափելի էր: Եղած մասնագիտական բառարաններից կարող ենք հիշատակել Ալիշանի «Հայբուսակը», Քաջունու «Բառգիրք արուեստից եւ գեղեցիկ դպրութեան» եռահատոր աշխատությունը, Էփրիկյանի «Պատկերազարդ բնաշխարհիկը», Տաղավարյանի «Ֆրանսերենից հայերեն ախտանվանց բառացուցակը»: Ռուսերենին առնչվող առաջին մասնագիտական բառարանը հենց մեր խնդրո առարկա «Ռուս-հայերեն իրավաբանական առձեռն բառարան» է: Թերևս ավելորդ չէ հիշատակել, ինչպես Գ. Գասպարյանն է գրում իր «Հայ բառարանագրության պատմության» մեջ, ազգությամբ հայ Ստեփան Չելինսկիի՝ 1889 թ. Թիֆլիսում հրատարակած «Объяснительный словарь татарских, грузинских и армянских слов вошедших в материал для изучения экономического быта государственных крестьян Закавказского края» 2000 բառահոդված ունեցող աշխատանքը, որից միայն 350-ն էր հայերենին վերաբերում³:

Սարգիս Հարությունյանը Մ. Աբեղյանի կյանքին ու գործին նվիրված աշխատության մեջ գրում է. «Պետականությունից զուրկ երկրում սեփական ազգային լեզվով գիտությունը, քաղաքականությունն ու արվեստը զարգացնելու անհնարի-նությունը, բնականաբար, հասարակականորեն չէր առաջադրում գիտության, քաղաքականության ու մշակույթի տարբեր բնագավառների մասնագիտական տերմինաբանության մշակման կարիք: 20-րդ դարի 2-րդ տասնամյակից սկսած՝ հայ ազգային-քաղաքական և մշակութային կյանքի վերաճման հետ առաջ է գալիս նաև մասնագիտական բառարաններ ունենալու բուռն պահանջ: Երբ 1918 թվականից ի վեր Հայաստանում պետական պաշտոնավարությունը սկսում է կատարվել հայերենով, օրակարգի հրատապ խնդիրներից է դառնում մասնագիտական տերմինաբանության մշակումը պաշտոնավարության այնպիսի բնագավառների համար, որպիսիք դատարաններն ու ռազմական գործն էին»⁴:

Եվ այսպես՝ 1918 թ. Թիֆլիսի հայ փաստաբանների միությունը («Հայփաստ»), հաշվի առնելով Հայաստանի դատարանների մոտալուս ազգայնացումը, նախաձեռնում է կազմել ռուս-հայերեն իրավաբանական տերմինների բառարան, որն առաջին քայլը պիտի լիներ կարևորագույն օրենսգրքերի հայերեն թարգմանության գործում, նպաստեր հայերենին անվարժ արևելահայ պաշտոնյաների ու փաստաբանների աշխատանքին: Բառարանն ընդգրկելու էր դատավարության մեջ հաճախակի կիրառվող բառեր, քաղաքացիական, քրեական, առևտրական և մուրհակային իրավունքին, քաղաքացիական, քրեական դատավարության վերաբերյալ տերմիններ:

² Տե՛ս **Հ. Ամայան**, Միջնադարյան Հայաստանի բառարանագրական հուշարձանները, ՀՍՄՀ ԳԱ հրատ., Եր., 1966, էջ 54:

³ Տե՛ս **Գ. Գասպարյան**, Հայ բառարանագրության պատմություն, Եր., 1968, էջ 418:

⁴ **Մ. Հարությունյան**, Մանուկ Աբեղյան. կյանքը և գործը, Եր., 1970, էջ 623:

Գործն արագացնելու համար «Հայփաստ»-ի բյուրոն ռուսերեն բառամթերքի ընտրությունը հանձնարարեց իր հինգ երդվյալ հավատարմատարներին՝ կազմելու բառարանը, որի տերմինների քանակը չպետք է գերազանցեր 1400-ը (ծախսերի և ժամանակի առումով):

Խմբագրական մասնաժողովում աշխատելու են հրավիրվում ժամանակի հայտնի հայագետներ Մ. Աբեղյանն ու Ս. Մալխասյանը: Չորս ամսվա ընթացքում մասնաժողովը հրավիրում է 35 նիստ՝ յուրաքանչյուրը չորս ժամ տևողությամբ:

Բառարանն ունի 18-էջանոց առաջաբան, որտեղ հեղինակները մանրամասն նկարագրում են, թե ինչպես են ընթացել բառարանի ստեղծման աշխատանքները՝ հաշվի առնելով այն կարևոր հանգամանքը, որ անկախ Հայաստանում բառարան կազմելու իրենց առաջին փորձը օգտակար կարող է լինել մյուսների համար: Այսպես՝ նախևառաջ հանձնաժողովը լսել է Տիգրան Հովհաննիսյանի ամփոփ գեկույցը իրավաբանական յուրաքանչյուր տերմինի իմաստի մասին, որին հաջորդել են Արշակ Կուսիկյանի մանրամասն բացատրությունները: Այնուհետև հայագետները լսել են Տ. Հովհաննիսյանի բացատրությունները, թե ինչ աղբյուրներից է քաղել այս կամ այն տերմինի հայերեն համարժեքը, ինչպես է թարգմանված այդ տերմինի ֆրանսերենը՝ Նուպարյանի, Լուսինյանի, Քաջունու, Նորայրի և Տեմիրճիպաշյանի ֆրանս-հայերեն և գերմաներենը՝ Կոլլավի բառարաններում և այլն, և այլն⁵:

Ռուս-հայերեն իրավաբանական առձեռն բառարանը հավաքական, միացյալ մտավոր աշխատանքի եզակի օրինակ էր, ստեղծագործական երևույթ հայ իրականության մեջ: Նշենք, որ նախքան սույն բառարանի ստեղծվելը չկար իրավաբանական որևէ բառարան: Իրավունքի իմաստային դաշտին պատկանող գրաբարյան բառերը բավարար չէին արտահայտելու 20-րդ դարի իրավաբանական համակարգի բազմազան հասկացությունները: Անհրաժեշտություն էր առաջացել ստեղծելու նոր բառեր: Եվ ահա, իրավաբանական տերմինաբանության կերտման կարևոր և պատասխանատու գործը ստանձնում են Մ. Աբեղյանը և Ս. Մալխասյանը: Շատ հաճախ դժվար է անգամ պարզել, թե ով որ տերմինի հեղինակն է, քանի որ բազում բառեր կազմվել են ընդհանուր ուժերով և հենց նիստերի ընթացքում: Մեկն առաջարկել է այն ուղին, որով պիտի ընթանալ, մյուսը գտել կամ կազմել է բառը, երրորդը՝ ձևափոխել կազմվածը, և արդյունքում առաջացել է նոր տերմինը: Բառարանի շուրջ 1400 բառական միավորից (մեր հաշվումներով ստույգ թիվը 1324 է), ինչպես հեղինակներն են նշում, ավելի քան 360-ը կա՛մ նոր տերմիններ են՝ նորաբանություններ, կա՛մ նորակազմություններ (գործածական բառերի կրճատումներ և առհասարակ ձևափոխություններ), կա՛մ էլ հնաբանություններ (հին բառերի վերականգնումներ հին կամ նոր առումով, անփոփոխ կամ փոփոխած ձևով): Սրանցից

⁵ Տե՛ս Ռուս-հայերեն իրավաբանական առձեռն բառարան, Թիֆլիս, Հայփաստ հրատ., 1919, էջ 9:

մոտ հիսունը առաջարկել են Աբեղյանն ու Մալխասյանը, վաթսունը բուն իմաստով համատեղ աշխատանքի արդյունք են, իսկ մնացածի հեղինակը Տ. Հովհաննիսյանն է⁶: Ընդհանուր առմամբ բառընտրության, բառաստեղծման գործում մեծ դեր ունեցել է Մ. Աբեղյանը:

Կարևոր ենք համարում առանձնացնել այս բառարանի գլխավոր արժանիքները.

ա) Հեղինակներն աշխատել են ռուսերեն յուրաքանչյուր տերմինի դիմաց անպայման դնել հայերեն այնպիսի բառ, որը ճշգրտորեն կարտահայտի ռուսերեն տերմինի իմաստը: Այդպիսի բառ նախ փնտրել են խոսակցական լեզվում. եթե չեն գտել այնտեղ, դիմել են գրաբարի և բարբառների օգնությանը. «Հին հայերենից օգտուել ենք լիաբուն և ի միջի այլոց ի կեանս ենք վերակոչել այնպիսի քիչ գործածական ձևեր, ինչպես՝ «վարություն», «իրաություն» և այլն (փոփոխած կամ անփոփոխ առումով)»⁷: Նշենք, որ վարություն-ը производство, իրաություն-ը юстиция բառի դիմաց են ընտրվել (այժմ՝ համապատասխանաբար *վարույթ* (4-րդ իմաստով, էջ 798) և արդարադատություն (985))⁸:

բ) Բառարանը կազմողները հնարավորինս խուսափել են ռուսերեն մի քանի տերմին հայերեն միևնույն բառով թարգմանելուց, համարժեքը չգտնելու դեպքում ստեղծել են նորը՝ մեծապես նպաստելով իրավաբանական հասկացությունների հստակեցմանն ու հարստացմանը:

Բառարանում ամեն մի տերմինի իմաստային յուրաքանչյուր առման դիմաց գրված է հայերեն մեկ բառ, հազվադեպ՝ երկուսը, որոնցից մեկը օտար ծագման է: Մա այն դեպքում է, երբ մասնագետները գերադասել են օտար բառը, թեև հայերենն էլ անընդունելի չեն համարել: Կամ ընդհակառակը, գերադասել են հայերեն բառը, սակայն չեն ցանկացել հանրության կողմից լայնորեն կիրառվող օտար բառը չներկայացնել բառարանում՝ վերջնական ընտրությունը թողնելով լեզվի զարգացմանը:

Բառերի ընտրության ժամանակ հեղինակները մեծ ուշադրություն են դարձրել նաև դրանց բարեհնչյունությանը, հակիրճությանը. «Նոր հայերենի պակասություններից մեկն էլ բառերից շատերի չափազանց երկարությունն է, ուստի մեր հոգսերից մեկն էլ եղել է բառերին կրճատ ձև տալը կամ նրանց կրճատ ձևերի վերականգնումը: Բառեր ընտրելիս, կրճատելիս կամ կազմելիս մենք առանձին ուշադրություն ենք դարձրել նաև նրանց գեղեցկության վրայ»⁹:

1919-ին լույս տեսած «Ռուս - հայերեն իրավաբանական առձեռն բառարանը» բռնեց ժամանակի քննությունը՝ մեծապես նպաստելով հայ իրավաբանական մտքի զարգացմանը: Բազմաթիվ բառեր մտան շրջանառության մեջ:

⁶ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 9-10:

⁷ Նույն տեղում:

⁸ Մ. Գասպարյան, Մ. Կիրակոսյան, Հայերեն-ռուսերեն / ռուսերեն-հայերեն բառարան, Եր., 2011, էջ 524: Այսուհետ սույն բառարանից բերված հղումը կնշվի անմիջապես օրինակի կողքին, ինչպես՝ ԳԿ, էջ ...:

⁹ Ռուս-հայերեն իրավաբանական առձեռն բառարան, էջ 13:

Նշենք դրանցից մի քանիսը.

1. иск-հայց
2. истец-հայցվոր
3. исковое прошение-հայցագիր
4. аренда-վարձակալություն
5. арендная плата-վարձագին
6. аванс-կանխավճար
7. арест личный-կալանք
8. арест имущества-արգելանք
9. арестант-կալանավոր
10. наследователь-ժառանգատու
11. недоимка-ապարք
12. сообщник-հանցակից
13. чуждать-օտարել
14. акциз-բաժ
15. акция-բաժնետիրոջ
16. атестат-վկայագիր
17. вклад-դրույք
18. выкуп-փրկանք
19. чужой-1. օտար, 2. օտարապատկան
20. возвращение чужой вещи-օտարապատկան իրի վերադարձում
21. депозит-ավանդ
22. дивидент-շահաբաժին
23. встречный иск-հակընդդեմ հայց
24. вторичное требование-կրկնապահանջ
25. залладная-գրավագիր
26. ликвидация-լուծարք
27. монополия-1. մենավաճառություն, 2. մենաշնորհ
28. мотив-1. շարժառիթ, 2. պատճառանք
29. непреодолимая сила (Force majeure)-անհաղթահարելի ուժ, գերագույն ուժ
30. канцелярия-դիվանատուն կն:

Ինչպես նշվեց վերը, բառարանում տեղ են գտել գրաբարյան որոշ բառեր, նախդրավոր կառույցներ, ինչպես՝

1. вступление во владение - մուտ ի տիրություն
2. вступление в дело - միջամտումն ի գործ
3. вступление в законную силу - մուտ յօրինական ոյժ
4. кража по нуждь - գողություն ի կարեաց¹⁰:

Բառերը ընտրելիս մեծ ուշադրություն է դարձվել դրանց հակիրճությանը,

¹⁰ Տե՛ս Նոր բառգիրք Հայկազեան լեզուի, հ. 2, Եր., 1981, էջ 818-819:

որը, իհարկե, ոչ բոլոր դեպքերում է եղել տեղին: Բերենք օրինակներ՝
 доноситель - իմացուու, доверитель- հավատուու, грузополучитель - բեռնասու-
 տաց, доверенность - հավատգիր, поверенный- հավատտար (հավատարմա-
 տար), заем - փոխ, բայց՝ заем внутренний - ներքին փոխառություն,
 представитель - ներկայիչ, представительство - ներկայություն, установление
 факта - ֆակտի, իրողության հաստուան, судебное установление - դատական
 հաստարան: Выпись բառը թարգմանված է արտագիր, выписка-ն՝ քաղվածք:

Բառարանում զետեղված որոշ նորակազմություններ չմտան շրջանառությո-
 յան մեջ. կա՛մ ենթարկվեցին փոփոխությունների, կա՛մ էլ ուղղակի դուրս ըն-
 կան լեզվից: Ներկայացնենք դրանցից մի քանիսը:

1. срок-կետիկ
2. безсрочный-անկետիկ
3. бланк-սուկիկ
4. бланковая надпись-սուկ մակագիր
5. апелляция- առկոչ (այժմ՝ բողոքարկում)
6. вознаграждение за находку-գտնողչեք
7. вотчина-հայրունիք (կալված)
8. виндикация-իրախնորություն (իրապահանջում)
9. выдача по завещанию-տացք ըստ կտակի
10. вызов-եկակոչ (կանչ, մարտահրավեր, մարտակոչ)
11. дача-հողան
12. движимость-շարժունիք (շարժական գույք)
13. доверитель-հավատուու
14. доверенность-հավատգիր (լիազորագիր)
15. документ-փաստագիր
16. рассрочка-կետատություն
17. досмотр-նայեցք
18. мошенник-գրթակ (խարդախ)
19. мошенничество-գրթանք (խարդախություն)
20. заочное решение-միականի վճիռ (հեռակա վճիռ)
21. купля-продажа-գին և վաճառ
22. мена-փոխույթ (փոխանակում):

Բառարանի հեղինակները որոշ դեպքերում պահել են օտար տերմինը և դրա
 կողքին որպես երկրորդ բառ առաջարկել հայերենը, օրինակ՝ дивидент - դիվի-
 դենտ, շահաբաժին, документ - դոկումենտ, փաստագիր, земское учреждение -
 զեմստվային, տեղավար հիմնարկ, капитал-կապիտալ, դրամագուլիս, клуб -
 կլուբ, ակումբ, коллизия - կոլլիզիա, բախումն, ликвидация - լիկվիդացիա, լու-
 ծարք, бланк - բլանկ, սուկիկ, бодмерея - բողմերե, նավագրավ, ассигновка - ա-
 սիգնանք, հատկացում, алиби - ալիբի, այլուր, апеллятор - ապելատոր, առկոչա-
 վոր, апелляционная инстанция - ապելացիոն ինստանցիա, առկոչային ատյան,

апелляция-ապելլացիա, аванс - ավանս, կանխավճար, авария-ավարիա, Ծովավթար (այժմ՝ վթար), талон - տալոն, կոճ, cedent - ցեդենտ, իրավատու, цессионарий - ցեսիոնար, իրավառու, цессия - ցեսիա, իրավատրություն, эксперт - էքսպերտ, փորձագետ, экспертиза-էքսպերտիզ, փորձգիտանք (այժմ՝ փորձագիտություն), рецидивист - ռեցիդիվիստ, կրկնավոր, рецидив - ռեցիդիվ, կրկնանք, документ-դոկումենտ, փաստագիր են:

Երբեմն էլ դրել են միայն օտարը, ինչպես՝ чек - չեկ, пай - փայ, стаж - ստաժ, санкция – սանկցիա, конкурс - կոնկուրս, наделъ – նադել (հատկացում), наделъная земля - նադելի հող, реверс - ռևերս և այլն:

Որոշ դեպքերում բառակապակցությունները թարգմանված են մեկ բառով, օրինակ՝

1. актовая книга - ակտագիրք
2. актовый сбор - ակտատուրք
3. биржевая игра - բորսախաղ
4. боковая линия - կողմնագիծ
5. духовное завещание - կտակ
6. судебный приговор - դատավճիռ
7. суточные деньги - օրադրամ
8. вознаграждение за находку - գտնողչեք
9. рядная плата - բանողչեք:

-**չեք** վերջածանցով հանդիպում է նաև задаток բառի հաջողված թարգմանությունը՝ բեհ –ի փոխարեն հավատչեք:

56 օտար բառ տրված է նույնությամբ՝ առանց թարգմանելու: Ամենայն հավանականությամբ, կա՛մ չեն գտնվել դրանց համարժեքները, կա՛մ էլ որոշ դեպքերում հեղինակները չեն ցանկացել տարածված միջազգային բառը թարգմանել: Դրանցից են՝ *ակտ, պլոնժ, արտել, արխիվ, արբիտրաժ, բոզաժ, բանկ-րոտ/ություն, բանկ, բոյկոտ, վակուժ, վերդիկտ, հիպոնոս, ստաժ, տարիժ, ֆար-րիկա, հոնորար, ինստանցիա, հիպոթեկա, կամերա, կարանտին, կոլլեգիալ, կոմիսիոներ, կոնվենցիա, կոնկուրս, կոնոսամենտ, կոնսիստորիա, կուրատոր, կուրս, կուրտաժ, մակլեր, մինիստր, նադել, ռեներս, սենստոր, սենատ, սերվիտուտ, օբլիգացիա, պրեզումցիա, պրոմես, սանկցիա, տերմինոլոգիա* են:

Նշենք, որ հետագայում որոշ բառեր մասնակի փոփոխության ենթարկվեցին, ինչպես՝

1. паспорт-անցագիր (այժմ՝ անձնագիր)
2. неприкосновенность-անձեռնմխություն (այժմ՝ անձեռնմխելիություն)¹¹
3. алиби-այլուր (այժմ՝ այլուրեքություն)
4. квалификация-որակում (այժմ՝ որակավորում)
5. экспертиза-էքսպերտիզ, փորձագիտանք (այժմ՝ փորձաքննություն)
6. допрос-հարցուփորձ (հարցաքննություն):

¹¹ Տե՛ս **Էդ. Աղայան**, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, հ. 1, Եր., 1976, էջ 69:

Առաջարկում ենք շրջանառության մեջ դնել բառարանում ամրագրված մի շարք բառեր և բառակապակցություններ, որպիսիք են՝

1. арендный договор – վարձադաշն (վարձակալության պայմանագրի փոխարեն)
2. брадовый (брачный) договор – ամուսնադաշն
3. взнос – մուծանք (1.վճար, 2.մուծում, վճարում, ԳԿ, էջ 466)
4. дубликат -կրկնակ
5. задаток – հավատչեք (բեհ)
6. противозаконный – հակօրեն (օրենքին հակառակ)
7. наниматель – վարձվոր (կենվոր, տնվոր-ի կողքին)
8. краденое имущество – գողոնի գույք
9. резолюция – համառոտք
10. опекаемый – խնամակալյա
11. подделка – կեղծարք (կեղծ իր, կեղծանմուշ, ԳԿ, էջ 755)
12. универсал – հանրակի
13. универсальное преемство – հանրակի հաջորդություն
14. факультативный – ըստկամյա
15. шайка – ժողովակ (հրոսակախումբ, ավազակախումբ, ԳԿ, էջ 969. նկատելի է իմաստափոխությունը՝ թիմ, խումբ, բայց բացասական երանգով):

Այսպիսով, 1919 թ. հունիսին լույս տեսած «Ռուս-հայերեն իրավաբանական առձեռն բառարանը», լինելով արևելահայերենում տերմինաբանական-մասնագիտական առաջին բառարանը, աննշան թերություններով հանդերձ, առատորեն օգտագործելով հայ գրական և ժողովրդախոսակցական լեզուների անբավ հարստությունները, դարձավ այն խարիսխը, որի վրա պիտի հիմնվեր ու զարգանար հայ իրավաբանության լեզուն:

Անվանի լեզվաբան, բառարանագետ Աշոտ Մուքիասյանը այսպես է բնութագրել Աբեղյան բառարանագրին. «Լինելով ժամանակակից հայոց լեզվի մեծ մասնագետ՝ պրոֆ. Մ. Աբեղյանը հայոց լեզվի բառակազմության ոգուն հարազատ բազմաթիվ նորանոր բառեր ու տերմիններ է կազմել՝ վեր հանելով հայերենի բառակազմության հարուստ հնարավորությունները և օրինակ է ծառայել հայերենի բոլոր մասնագետների և բառարանագիրների համար:

Դեռ 20-ական թթ. պրոֆ. Աբեղյանը հիմնովին հերքեց ժամանակակից հայերենի մասին տարածված այն առասպելը, ըստ որի հայոց լեզուն անընդունակ է իր սեփական միջոցներով ստեղծելու հասարակական-քաղաքական, գիտական և տեխնիկական տերմինաբանություն: Այդ... առասպելի հերքման փայլուն ապացույցներն են պրոֆ. Մ. Աբեղյանի կազմած և հայոց լեզվի մեջ մտած հազարավոր բառերն ու տերմինները...»¹²:

¹² Ա. Մուքիասյան, Ռուս-հայերեն բառարանագրությունը սովետական իշխանության տարիներին, թեկնածուականատենախոսություն, էջ 79 (անտիպ):

АННА АБАДЖЯН – «*Русско-армянский карманный юридический словарь*» *Манука Абежьяна*. – «Русско-армянский карманный юридический словарь» - первый профессиональный словарь, который является уникальным примером коллективного интеллектуального труда. До составления данного юридического словаря как такового не существовало. Древнеармянский язык был не богат юридическими терминами, поэтому составителям часто приходилось использовать неологизмы для обозначения тех или иных юридических понятий.

Более 360 из 1324 словарных единиц словаря (по нашим подсчетам – А.А.) являются либо новыми терминами - неологизмами, либо новообразованными словами (сокращениями используемых слов, модификациями), либо архаизмами.

К наиболее важным достоинствам словаря относятся следующие:

а) авторы постарались использовать перед каждым русским термином армянское слово, которое точно выражало бы значение русского термина.

б) составители словаря по возможности избегали перевода некоторых русских терминов одним и тем же армянским корнем.

«Русско-армянский карманный юридический словарь» (1919), составленный многие десятилетия назад, внес большой вклад в развитие армянской юридической мысли. В оборот вошло много слов, таких как: иск - հայց, истец - հայցվոր, аренда - վարձավարություն, аванс - կանխավճար, арест личный - կալանք, арест имущества - արգելանք, квитанция - անդրրիագիր, контора - գրասենյակ, копия - փաստնի, депозит-փանդ и др.

Ключевые слова: *юридический словарь, суд, словообразование, неологизм, перевод, истец, задержанный, неплательщик, развод, рецидив, алиби*

ANNA ABAJYAN – *Manuk Abeghyan's "Russian-Armenian Legal Manual Dictionary"*. – “Russian-Armenian Legal Manual Dictionary” is the first professional dictionary related to Russian, which is a unique example of a collective intellectual work. Prior to the creation of this dictionary, there was no dictionary. Grabar Old Armenian was poor in legal terms, which could be used by the authors, thus, it was necessary to create new words.

More than 360 of the 1324 word-units in the dictionary (according to our calculations - AA) are new terms: either neologisms or new formations (abbreviations of often-used words, modifications) or archaic words.

Among the most important virtues of the dictionary are:

a) The authors worked to put an Armenian word in front of each Russian term, which will accurately express the meaning of the Russian term.

b) The compilers of the dictionary, as much as is possible, avoided translating several Russian terms with the same Armenian word.

"Russian-Armenian Legal Manual Dictionary" (1919) could stand the test of time, greatly contributing to the development of Armenian legal thought. Many words came into use, such as: հայց-claim, հայցվոր-plaintiff, վարձավարություն-rent, կանխ/կանխավճար-advance payment, арест личный- կալանք-personal arrest, property arrest -injunction, квитанция-անդրրիագիր -receipt, контора-գրասենյակ-office, депозит - deposit-ավանդ, etc.

Key words: *legal dictionary, court, Grabar, word-formation, innovation, translation, plaintiff, detainee, defaulter, relapse, alibi*